

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-61>

УДК 339.564:633.1(477)(100)

УКРАЇНА ЯК КЛЮЧОВИЙ ГРАВЕЦЬ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

UKRAINE AS A KEY PLAYER IN THE GLOBAL GRAIN MARKET: CHALLENGES AND TRANSFORMATIONS

Шереметинська Оксана Валеріївна
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-8697>

Sheremetynska Oksana
National University of Food Technologies

У статті проаналізовано трансформацію зернового сектору України в умовах повномасштабної війни. Встановлено, що до 2022 року Україна стабільно утримувала провідні позиції на світовому ринку зернових завдяки сприятливим природним умовам, доступу до портової інфраструктури та високій ефективності агро-технологій. Визначено негативну динаміку посівних площ, урожайності та експорту зерна після вторгнення РФ, з встановлення основних причин, що цьому сприяли, незважаючи на це, аграрний сектор демонструє високу адаптивність і зберіг значну частку на світовому ринку. Виокремлено основні загрози: військові дії, блокада портів, логістичні бар'єри та зростання витрат. Запропоновано шляхи стабілізації: інфраструктурна модернізація, дерегуляція процедур, розвиток переробки та диверсифікація ринків.

Ключові слова: світовий ринок зерна, зерновий ринок України, експортний потенціал, виклики зернового ринку України, зерновий потенціал України

The article examines the transformation of Ukraine's role in the global grain market in the context of deep geopolitical shifts caused by the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022. The study identifies key factors influencing changes in production volumes, yields, and export dynamics of grain crops and outlines the main challenges and potential directions for the adaptation of Ukraine's agricultural sector under wartime conditions. A detailed quantitative analysis was conducted on the dynamics of sown areas, harvested crop volumes, yields, and Ukraine's share in global grain exports for 2020–2024. The statistical analysis reveals a substantial reduction in both the sown area and harvested crop volumes starting in 2022 to this day. Importantly, even under wartime conditions, the effectiveness of harvest collection remained high, indicating the flexibility and resilience of Ukrainian farmers. The agricultural sector demonstrates the ability to adapt quickly and use resources efficiently under extreme pressure. The article also evaluates Ukraine's position in global grain exports. The article identifies major obstacles affecting Ukraine's export potential: military actions, resource shortages, port blockades, infrastructure constraints, rising logistics costs, lower business profitability, and regulatory barriers. To overcome these challenges, the article proposes comprehensive solutions, including modernization of logistics and port infrastructure, railway adaptation to EU standards, creation of multimodal hubs, digitalization of customs procedures, development of value-added processing industries, market diversification, and strengthening international cooperation. In summary, the article provides an integrated analysis of Ukraine's grain sector transformation during wartime, highlights key strategic risks, and outlines priorities for sustainable development and effective export capacity utilization. The findings have practical relevance for national policy, international cooperation, and the global food security agenda.

Keywords: world grain market, grain market of Ukraine, export potential, challenges of the grain market of Ukraine, grain potential of Ukraine

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки аграрний сектор набуває дедалі більшої геостратеґіч-

ної ваги, зокрема у контексті забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Україна, маючи сприятливі кліматичні умови, родючі

ґрунти та значний виробничий потенціал, стабільно посідає провідні позиції серед експортерів зернових культур, насамперед пшениці, кукурудзи та ячменю. Проте останні роки позначені безпрецедентними викликами: збройна агресія з боку РФ, руйнування логістичної інфраструктури, блокада морських портів, посилення волатильності цін на світових ринках все це поставили під загрозу продовольчу стабільність не лише України, а й багатьох залежних від її зерна країн.

У цьому контексті постає необхідність наукового осмислення трансформацій аграрно-логістичного комплексу України, виявлення ключових бар'єрів для ефективного експорту, а також розроблення стратегічних підходів для забезпечення сталого функціонування України як одного з фундаментальних елементів світової продовольчої архітектури. Особливої актуальності набуває вивчення інституційних, інфраструктурних, правових та економічних механізмів, які сприяють або, навпаки, перешкоджають реалізації експортного потенціалу України у сфері зернових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням ролі України на світовому ринку зерна були присвячені ряд публікацій міжнародних організацій [2], державних установ та вітчизняних науковців, зокрема М. С. Наумова, Г. І. Рибак [6], В. Юрчишина [5], проблемам подолання викликів, що постали перед українським ринком зерна в зв'язку з російською агресією присвячені роботи таких іноземних авторів О. Лотиш [7], А. Козелець, Я. Песуч, К. Данск та Л. Лути [3].

В роботах зазначених науковців розглянуто стан світового ринку зерна та визначено місце України на ньому, та особливості роботи в умовах війни. Однак в недостатній мірі досліджено виклики, що постають перед Україною задля забезпечення існуючої позиції на світовому ринку зерна та способів їх нівелювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак проблеми, які виникли внаслідок розв'язаної Росією повномасштабної агресії проти України, висунули на перший план необхідність переосмислення функціонування зернової галузі та пошуку ефективних механізмів подолання нових викликів. Водночас, попри масштаб і глибину зазначених змін, наукова база щодо комплексного аналізу нових реалій розвитку зернового комплексу України залишається обмеженою, тому постає питання узагальнення основних викликів з якими стикається Україна та розробка пропозиції для їх подолання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є необхідність виявити основні виклики, що постали перед зерновою галуззю України в умовах воєнного стану, проаналізувати трансформаційні процеси у виробництві та логістиці, а також окреслити перспективні напрями відновлення й посилення ролі України як ключового гравця на глобальному ринку зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку XXI століття Україна посіла провідні позиції на світовому ринку зернових культур, зокрема пшениці, кукурудзи та ячменю. Її аграрний потенціал забезпечував продовольчу безпеку мільйонів людей у країнах Близького Сходу, Північної Африки, Азії та Європи. Сприятливі природно-кліматичні умови, доступ до чорноморських портів, інтеграція у глобальні торговельні ланцюги та розвиток агротехнологій зробили Україну одним із стратегічних учасників світової продовольчої архітектури.

Однак з початком повномасштабної агресії російської федерації у 2022 році, зерновий сектор зазнав глибоких трансформацій. Блокада морських портів, руйнування інфраструктури, мінування сільськогосподарських угідь, скорочення виробничих площ, дефіцит логістичних маршрутів та зростання виробничих витрат стали критичними викликами для функціонування галузі. Крім того, з'явилися нові загрози, пов'язані з переорієнтацією експорту, зміною структури ринків збуту та підвищенням конкуренції на світовому ринку.

Аналіз площі посівних та площі зібраного врожаю виявляє чітку негативну тенденцію, особливо після 2021 року, рис. 1.

У 2020 році площа посівних становила 15392,2 тис. га, а площа зібраного врожаю – 15282,9 тис. га, що вказує на високий відсоток успішно зібраних площ. У 2021 році ці показники дещо зросли, що корелює зі зростанням урожайності та загального обсягу врожаю, проте, починаючи з 2022 року, спостерігається суттєве скорочення обох показників, зокрема площа посівних у 2022 році зменшилася до 12171,1 тис. га, а площа зібраного врожаю – до 11772,9 тис. га., що є прямим наслідком військових дій, що призвели до тимчасової окупації значних територій України, замінованості полів, знищення сільськогосподарської техніки та нестачі робочої сили. У 2023 році скорочення продовжилося, досягнувши 10984,6 тис. га для посівних площ та 10835,6 тис. га для зібраних. У 2024 році спостерігається незначне збільшення площі

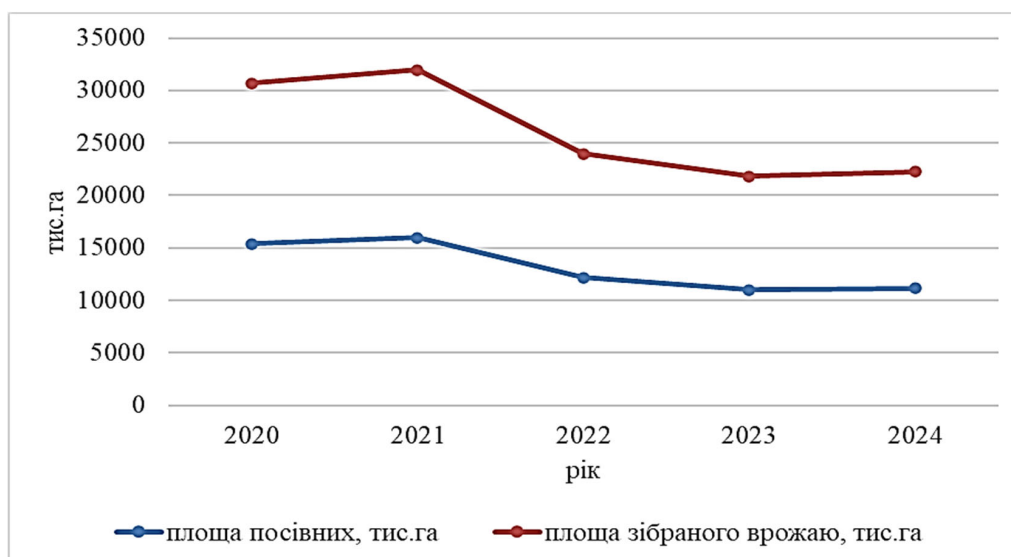

Рис. 1. Динаміка площі посівних та площі зібраного врожаю України, 2020–2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [1]

посівних до 11139 тис. га та зібраного врожаю до 11106,4 тис. га, що свідчить про певну стабілізацію та адаптацію до умов війни, але загалом показники залишаються значно нижчими за довоєнний рівень. Важливо зазначити, що різниця між площею посівних та площею зібраного врожаю є відносно невеликою протягом усього періоду, що вказує на високу ефективність збору врожаю з доступних площ, навіть в умовах воєнного часу.

Аналіз рівня урожайності та обсягів зібраного врожаю дозволяє виявити значні зміни та тенденції, що відображають вплив різноманітних факторів, зокрема геополітичної ситуації, на аграрний сектор України, рис. 2.

Показник урожайності демонструє помітні коливання протягом аналізованого періоду. У 2020 році урожайність становила 4,25 т/га, збільшившись до пікового значення 5,39 т/га у 2021 році. Це зростання може було спричинене сприятливими погодними умовами та ефективнішими агротехнічними заходами. Однак у 2022 році спостерігалось значне падіння до 4,58 т/га, що, пов'язано з повномасштабним вторгненням та його наслідками, такими як окупація територій, руйнування інфраструктури та обмеження доступу до посівних площ. У 2023 році відбулося відновлення урожайності до 5,52 т/га, що свідчить про адаптацію аграрного сектору до нових умов та, зосередження виробництва на більш продуктивних землях. У 2024 році показник дещо знизився до 5,06 т/га, але залишається

на високому рівні порівняно з початком аналізованого періоду.

Аналіз динаміки урожайності (т/га) та загального обсягу зібраного врожаю (тис. т) в Україні за період 2020–2024 років яскраво демонструє глибокий взаємозв'язок між цими показниками та їхню чутливість до зовнішніх чинників, зокрема до геополітичних подій. У 2020 році урожайність становила 4,25 т/га, що дозволило зібрати 64933 тис. т врожаю. Наступного, 2021 року, Україна досягла пікових значень як за урожайністю (5,39 т/га), так і за загальним збором врожаю (86010 тис. т). Це свідчить про сприятливі умови та ефективне використання ресурсів, що забезпечило максимальну продуктивність.

Проте, початок повномасштабного вторгнення у 2022 році кардинально змінив ситуацію. Незважаючи на те, що урожайність знизилася лише до 4,58 т/га, загальний обсяг зібраного врожаю обвалився до 53864 тис. т. Це різке падіння загального збору, при відносно невеликому зниженні урожайності, однозначно вказує на масштабне скорочення площ, доступних для посіву та збору, внаслідок окупації територій, замінюваності полів та логістичних проблем. Тобто, основний удар по врожаю був нанесений не по продуктивності землі, а по доступній площі.

У 2023 році спостерігалось вражаюче відновлення урожайності до безпрецедентних 5,52 т/га. Це зростання дозволило збіль-

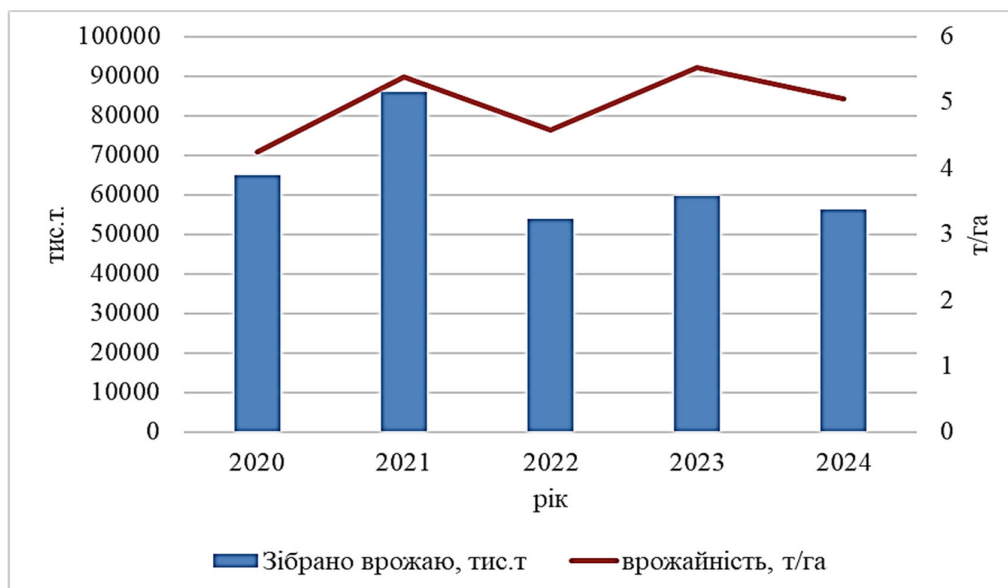

Рис. 2. Динаміка зібраного врожаю та врожайності в Україні 2020–2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [1]

шити загальний обсяг зібраного врожаю до 59772 тис. т, навіть за умов ймовірного подальшого зменшення або стабілізації доступних посівних площ. Такий феномен підкреслює високу адаптивність та ефективність українського аграрного сектору, який, працюючи на менших, але контрольованих територіях, зміг досягти рекордної продуктивності, що являється свідченням оптимізації процесів, використання передових технологій та, зосередження ресурсів на найпродуктивніших землях.

У 2024 році урожайність дещо знизилася до 5,06 т/га, що призвело до відповідного зменшення загального збору врожаю до 56246 тис. т. Ця динаміка підтверджує прямий кореляційний зв'язок: зміна урожайності безпосередньо впливає на загальний обсяг врожаю, якщо доступна площа залишається відносно стабільною.

Таким чином, представлені дані показують, що до 2022 року зростання обсягів врожаю було обумовлене як збільшенням урожайності, так і великими посівними площами. Однак після початку повномасштабної війни, ключовим фактором, що обмежує загальний обсяг врожаю, стала не стільки урожайність (яка демонструє високу стійкість і навіть потенціал до зростання), скільки фізична доступність та розмір оброблюваних земельних площ. Україна демонструє виняткову здатність до підтримки високої продуктивності на доступних територіях, що є критично

важливим для продовольчої безпеки як країни, так і світу.

У 2020/21 м.р., коли світовий експорт зернових становив 450 млн. тонн, Україна експортувала 48,8 млн. тонн, що становило приблизно 10,8% від загального світового обсягу, рис. 3. Цей показник підкреслює статус України як одного з ключових гравців на глобальному ринку зерна, що є важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки для багатьох країн, особливо в регіонах Близького Сходу та Північної Африки.

У 2021/22 м.р., напередодні повномасштабного вторгнення, світовий експорт дещо знизився до 448 млн. тонн, тоді як експорт з України залишився на майже стабільному рівні, цей період відображав стабільну та потужну позицію України як надійного постачальника.

Однак, 2022/23 маркетинговий рік став переломним. Загальний обсяг світового експорту зернових зріс до 476 млн. тонн, демонструючи глобальний попит. Попри значні виклики, пов'язані з повномасштабною агресією, Україна змогла експортувати 49,2 млн. тонн зернових. Це вражає досягнення, яке стало можливим завдяки функціонуванню «зернового коридору» та розвитку альтернативних логістичних маршрутів. Частка України у світовому експорті дещо знизилася до 10,3%, проте здатність підтримувати такі значні обсяги в умовах війни є свідченням надзвичайної стійкості українського агросек-

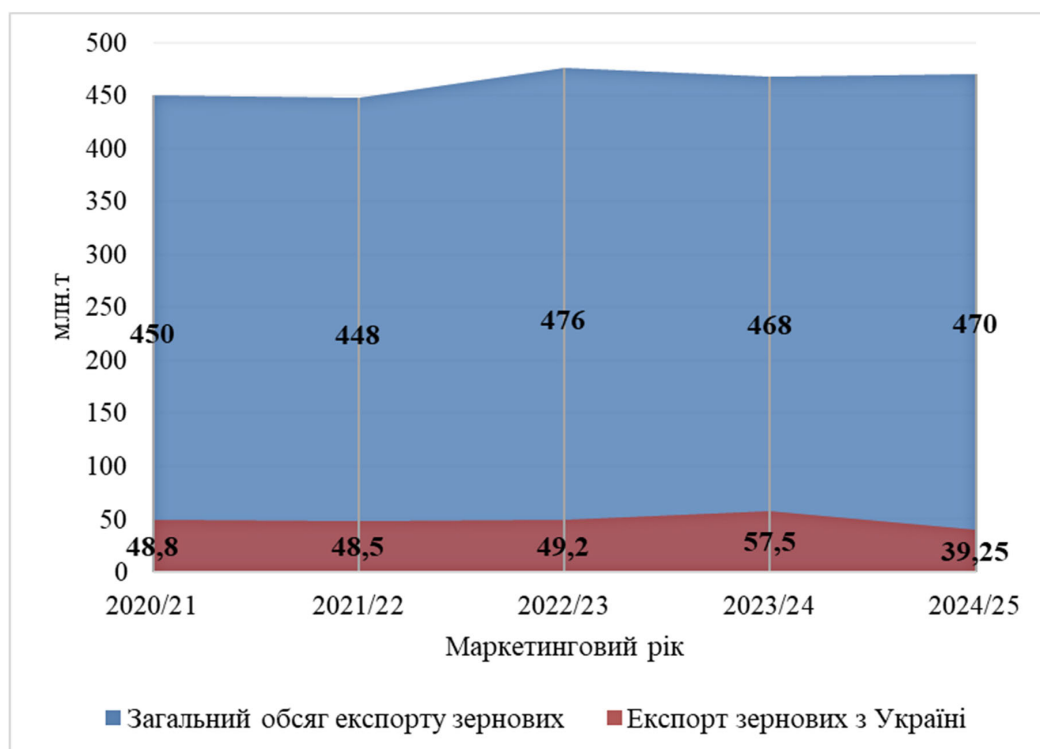

Рис. 3. Динаміка експорту зернових на світовому ринку та експорт зернових з України

Джерело: сформовано автором за [2]

тору та критичної важливості його продукції для світу.

Прогнозований на 2024/25 м.р. світовий експорт становить 470 млн. тонн, тоді як експорт з України станом на 11 червня 2025 року складе 39,25 млн. тонн. попри це прогнозується експорт зернових та зернобобових 46,9 млн.т., що дасть можливість підтримати певну частку світового обсягу зернових, що спричинено такими факторами, як зниження врожайності у певних регіонах, продовження військових дій, що впливають на посівні площі та логістику, а також посилення конкуренції на світовому ринку [2]. Підсумовуючи, Україна стабільно посідає місце серед провідних світових експортерів зернових, щорічно забезпечуючи значну частку глобальних поставок.

Проте незважаючи на високу адаптивність агровиробників вони все одно стикаються з рядом викликів при реалізації свого експортного потенціалу на світовому зерновому ринку, серед них можна виділити наступні групи [3; 4; 5; 6]:

- вплив військових дій на обсяги та структуру виробництва зерна, що проявляється в скороченні посівних площ в зв'язку з

окупацією, мінування, тощо; дефіциті ресурсів (палива, добрив, робочої сили, фінансових ресурсів, тощо); прямих руйнуваннях сільськогосподарської техніки та інфраструктури, зміна структури посівів, і реалізується в переорієнтації агровиробників на менш затратні культури;

- блокада морських портів та як наслідок різке падіння експорту в 2022 році, що спробували вирішити за рахунок запровадження «Чорноморської зернової ініціативи», яка припинила свою діяльність в 2023 році та постійні атаки на портову інфраструктуру Одеси;

- проблеми в логістичних маршрутах, що проявляються в різниці колій, наявних чергах в пунктах пропуску, «зернові суперечки» з боку польських аграріїв з блокуванням експорту зерна через Польщу, обмеженість використання річкових портів через слабку інфраструктуру, тощо;

- зростання логістичних витрат та зниження конкурентоспроможності українського зерна, що в свою чергу впливає негативно на маржинальність та прибутковість аграріїв, що знижує привабливість ведення бізнесу;

– наявність митних та регуляторних бар'єри, що виявляється через складність процедур, дублювання контролю (фітосанітарний, ветеринарний) та недостатню діджиталізацію та синхронізацію з європейськими системами;

Задля зменшення негативного впливу зазначених викликів на експортний потенціал України та зміцнення її позицій на світовому ринку зерна можна запропонувати наступне:

– запровадити модернізацію в інфраструктуру та активізувати залучення інвестицій в її розвиток, в тому числі визначення пріоритетів у розвитку портової інфраструктури, модернізації залізничної мережі та адаптації її до європейської залізничної інфраструктури та створення мультимодальних логістичних хабів.

– підвищення рівня діджиталізація та дерегуляція митних та контрольних процедур, що можна реалізовувати через впровадження «єдиного вікна» та електронних черг в популярних пунктах пропуску; гармонізація з митним законодавством та стандартами ЄС, що повинно йти поряд з активною протидією корупції та підвищення прозорості таких процесів.

– сприяння розвитку глибокої переробки зерна, тобто намагатися переходити від експорту сировини до продукції з високою доданою вартістю (борошно, комбікорми, крохмаль, біопаливо, тощо), що повинно забезпечуватись державними програми стимулювання та залучення інвестицій у переробну галузь.

здійснювати диверсифікацію ринків збуту та торговельної політики в сфері захисту інтересів українських експортерів на міжнародному рівні.

забезпечення міжнародної співпраці та підтримки з боку міжнародних організацій.

Висновки. Український зерновий сектор, попри безпрецедентні виклики повномасштабної війни з 2022 року, демонструє надзвичайну стійкість та вражаючу здатність до адаптації. Скорочення посівних площ через окупацію та мінування, дефіцит ресурсів, прямі руйнування інфраструктури та блокування морських портів – це лише частина труднощів, з якими стикнулися українські аграрії. Однак, замість колапсу, сектор здійснив масштабну трансформацію логістичних маршрутів, активно використовуючи «Шляхи солідарності» через ЄС, розвиваючи Дунайські порти та, що найважливіше, створюючи та захищаючи власний «український коридор» у Чорному морі. Ці успішні адаптації дозволили Україні, навіть в умовах війни, не лише підтримувати значні обсяги експорту, але й у деякі періоди нарощувати їх, підтверджуючи свою незмінну роль як стратегічного гравця на світовому ринку зерна.

Це незмінно підкреслює критичну важливість України для глобальної продовольчої безпеки. Однак, для подальшого розвитку та зміцнення позицій України необхідні комплексні системні рішення. Це включає не лише розмінування та відновлення територій, а й подальші інвестиції в модернізацію агрологістики, гармонізацію регуляторних процедур з міжнародними стандартами та активне впровадження інноваційних технологій. Перспективи подальших досліджень у напрямку моделювання довгострокового впливу кліматичних змін, аналізу ефективності державно-приватного партнерства, вивчення застосування AI та блокчейну для оптимізації ланцюгів постачання, а також оцінки потенціалу України як регіонального логістичного хабу, є ключовими для формування сталого та конкурентоспроможного майбутнього українського аграрного експорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2025)
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/faostat/ru/#data> (дата звернення: 17.05.2025)
3. Kozielec A, Piecuch J, Daniek K, Luty L. Challenges to Food Security in the Middle East and North Africa in the Context of the Russia–Ukraine Conflict. *Agriculture*. 2024. 14(1):155. URL: <https://www.mdpi.com/2077-0472/14/1/155> (дата звернення: 17.05.2025)
4. Ukraine: FAO scales up efforts to save upcoming harvest, ensure export of vital grains. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/ukraine-fao-scales-up-efforts-to-save-upcoming-harvest-ensure-export-of-vital-grains/en> (дата звернення: 17.05.2025)
5. Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В. Юришин. Київ : Центр Разумкова, 2022. 103 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf

6. Наумов М. С., Рибак Г. І. Основні проблеми експорту зернових культур в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2602> (дата звернення: 05.05.2025).

7. Лотиш О. Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56>

REFERENCES:

1. State Statistics Service of Ukraine. Official website. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed May 17, 2025). (in Ukrainian)

2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT database. Available at: <https://www.fao.org/faostat/ru/#data> (accessed May 17, 2025).

3. Koziulec, A., Piecuch, J., Daniek, K., & Luty, L. (2024). Challenges to Food Security in the Middle East and North Africa in the Context of the Russia-Ukraine Conflict. *Agriculture*, vol. 14(1), 155. <https://doi.org/10.3390/agriculture14010155> (accessed May 17, 2025).

4. Ukraine: FAO scales up efforts to save upcoming harvest, ensure export of vital grains. Available at: <https://www.fao.org/newsroom/detail/ukraine-fao-scales-up-efforts-to-save-upcoming-harvest-ensure-export-of-vital-grains/en> (accessed May 17, 2025).

5. Yurchyshyn V. (Ed). (2022) Геополітичні та геоелектронічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі [Geopolitical and geoeconomic changes formed under the influence of Russian aggression and renewal of Ukraine's place in the world]. Kyiv: Tsentr Razumkova. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf

6. Naumov, M. S. Rybak, H. I. (2023), Osnovni problemy eksportu zernovykh kultur v umovakh voiennoho stanu. [The main problems of the export of cereals under the conditions of the state of martial]. *Ekonomika ta suspil'stvo-Economy and Society*, vol. 52. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2602> (accessed 05 May 2025).

7. Lotysh, O. (2022). Rol Ukrainy na svitovomu rynku zerna: vyklyky i zahrozy [The role of Ukraine in the global grain market: challenges and threats]. *Ekonomika ta suspil'stvo-Economics and Society*, vol. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56>[in Ukrainian]